

Creatief werken binnen thema's

Auteurs

Sabine Plamper

Titia Sprey

Bij het werken met thema's wordt snel een productgericht creatief aanbod bedacht. Dit lijkt de productie van dertig dezelfde werkjes op te roepen. Hoewel volwassenen graag ruimte willen geven aan de eigen inbreng van kinderen, is het in praktijk soms lastig om de vertaalslag te maken naar een procesgericht aanbod. Dit levert vaak geen duidelijke, binnen het thema te plaatsen producten op.

Op de meeste scholen en kinderdagverblijven wordt gewerkt met thema's om een samenhangend onderwijsaanbod te bieden waar kennis en vaardigheden uit verschillende gebieden samenkomen. Dit zijn vaak algemene begrippen zoals 'Herfst' of 'Verkeer'. Beeldende activiteiten worden gebruikt om een thema te illustreren en daarbij een techniek te oefenen. Een te letterlijke illustratie of een voorbedachte knutselopdracht geeft echter weinig ruimte aan de autonomie en eigenheid van kinderen. Met een vooraf bedachte route kunnen snel dertig dezelfde werkjes ontstaan. De hierbij soms voorgeknipte vormen zijn herkenbaar en te koppelen aan een thema, maar zonder eigenaarschap van kinderen; welke is ook alweer van mij? Terwijl creatieve activiteiten zich bij uitstek kunnen lenen om kennis rondom een thema te verdiepen. Belangrijk uitgangspunt is hierbij de ervaringen van kinderen centraal te stellen en een vooropgesteld uniform eindresultaat los te laten.

Denk verder dan de eerste impuls

Bij het uitwerken van een thema is het belangrijk om verder te denken dan de voor de hand liggende invulling zoals auto's van wc rollen bij het thema 'Verkeer'. Met een mindmap kan duidelijk worden hoe breed je kan associëren en hoeveel raakvlakken verschillende thema's met elkaar hebben. Dan kan 'Verkeer' ook ineens gaan over 'Vakantie', 'Sinterklaas', 'Planeten' of 'Milieu'. Bij het thema 'Lente' past ook 'Dieren' of 'Groeien', het kan met geur, eten of avontuur te maken hebben. Hierdoor wordt het thema een inspirerend vertrekpunt, in plaats van een beperkend kader. Vanuit deze brede basis kan je goed aansluiten bij de belevingswereld van kinderen. Vertaal het thema daarvoor eerst naar kleine onderwerpen die concreet zijn en waar iedereen ervaringen mee heeft. Zo kan het binnen het thema Lente gaan over de grootste boom in de buurt of iets wat je niet kon toen je klein was, maar nu wel (Zaat, 2019).

Incubatietijd van een thema

Vaak wordt onderschat dat thema's een incubatietijd nodig hebben om te landen; de tijd die nodig is om kennis tot uiting te laten komen (Saaltink 2011). In januari willen kinderen nog steeds of juist graag hun verhalen over 'Sinterklaas' en 'Kerstmis' kwijt. Geef ruimte voor verwerking en verdieping van deze rijke ervaring en geniet van de eigengemaakte kennis. Helaas is hier vaak geen tijd voor als het volgende thema zich weer aandient, dat opnieuw opgestart moet worden. Door oog te hebben voor raakvlakken van verschillende thema's kunnen deze elkaar aanvullen en versterken. Een verrassend laagdrempelige oplossing voor dit dilemma is om creatieve activiteiten regelmatig los te koppelen van een thema (Wetering & Plamper, 2012). Door vrij te werken zonder opdracht, met een basis

aanbod van bijvoorbeeld tekenen of natuurschilderijen, komen zowel lopende als ook eerdere thema's bij kinderen naar boven. Dan wordt duidelijk wat er (nog) leeft, welke kennis kinderen zich eigen hebben gemaakt en wordt de incubatietijd zichtbaar. Schrijf opvallende uitspraken van kinderen op. Je kan zo in de loop van een schooljaar, in plaats van dertig dezelfde werkjes, unieke uitspraken en/of werkstukken van kinderen exposeren. Daarmee illustreer je niet een enkel thema maar focus je op de verschillende leerprocessen van kinderen en wordt samenhang en alledaagse creativiteit zichtbaar.

Hoe dan in de praktijk?

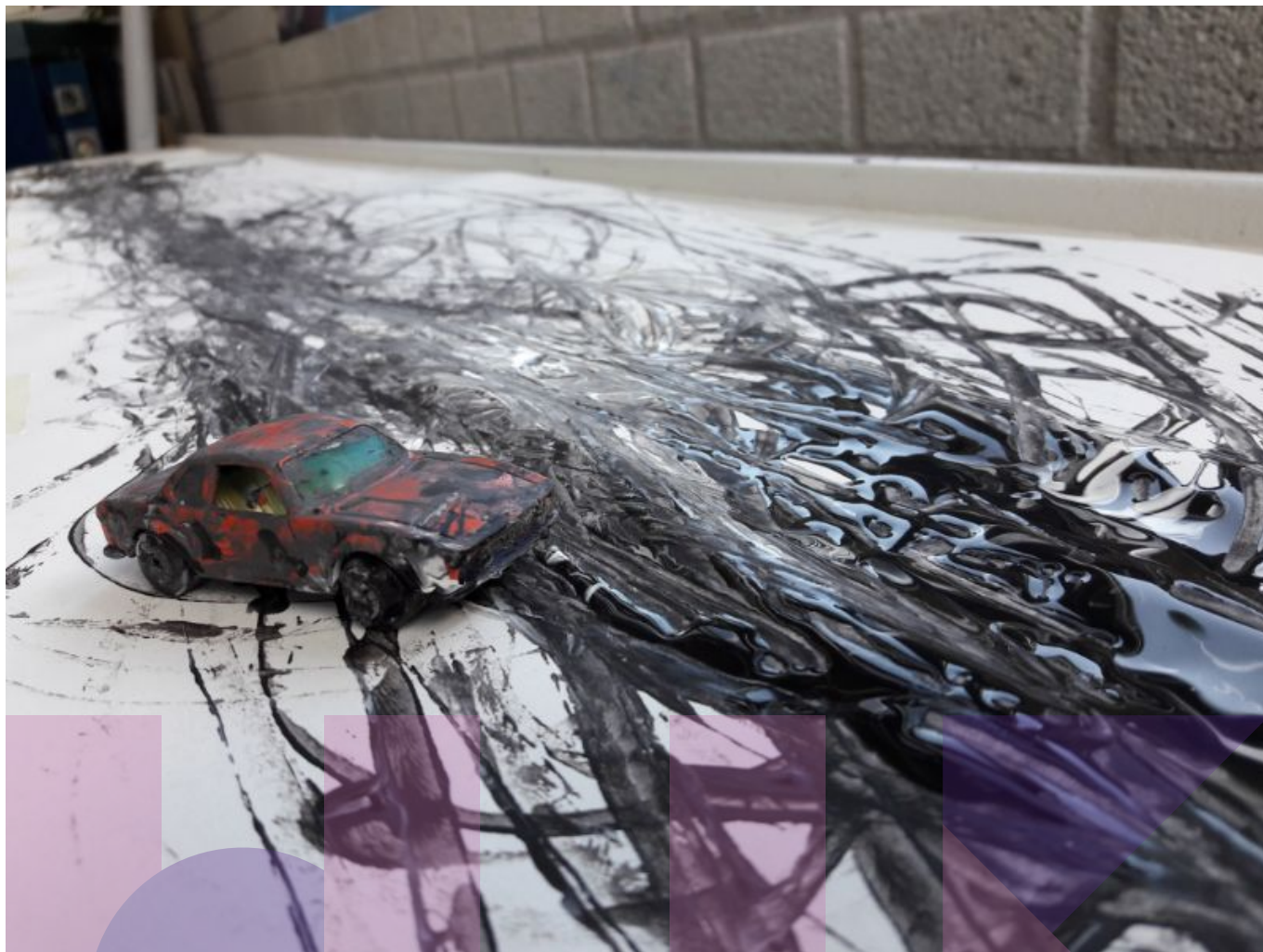
Hier worden drie concrete werkwijzen beschreven waarmee een rijk creatief aanbod bij thema's haalbaar en inspirerend is. Deze mogelijkheden zijn niet ingewikkeld, maar eisen een andere mindset op creatief gebied en vertrouwen in het creatief vermogen van kinderen.

1. Denkend vanuit materiaal, zonder opdracht.
2. Gebruik van verhalen en vrij tekenen: verwacht het onverwachte.
3. Kijken, denken, doen: gebruik van kranten of foto's.

1. Denkend vanuit materiaal

Neem materiaal als uitgangspunt zonder sturende opdracht. Laat kinderen zelf onderzoeken en spelen. Denk een thema om naar materiaal. In plaats van een opdracht is hier het materiaal het kader. Dat kan één materiaal zijn in grote hoeveelheid, bijvoorbeeld een bak met meel bij het thema 'Winter' via de associatie wit. Een andere keer kan binnen het thema de bak gevuld worden met bv papiersnippers of ijsklontjes. Er hoeft niet altijd een eindproduct van ieder kind te ontstaan.

Wat ook goed werkt, zijn twee materialen die elkaar versterken en waardoor een creatief proces ook zonder instructie op gang komt: een basismateriaal in combinatie met een verbindingsmateriaal. Een voorbeeld hiervan is karton met houtlijm tijdens bijvoorbeeld de thema's 'Sinterklaas', 'Vervoer' of 'Wonen'. Of bouwen met piepschuim en satéprikkers tijdens thema's zoals 'Winter', 'Dino's', 'Huizen' of 'Boten'. Later in het proces is het waardevol om extra verdiepende materialen toe te voegen, bijvoorbeeld stukjes stof, ijzerdraad of een marker. Zo blijven kinderen betrokken en krijgen de werkstukken een eigen karakter. Uitgaan van één of twee materialen stimuleert out-of-the-box-denken. Haalbaar voor de leerkracht, ook bij weinig tijd of met grote groepen. De verbinding met het thema zit dus in de keuze van het materiaal. Juist het ontbreken van sturende opdrachten zorgt ervoor dat kinderen eigen ideeën kunnen krijgen. Een voordeel hiervan is dat kinderen op hun eigen niveau aangesproken worden. Jongere kinderen zullen vooral het materiaal willen onderzoeken, vaak nog zonder (herkenbaar) resultaat maar met veel betrokkenheid. Bij oudere kinderen kan steeds meer een eigen beeldtaal ontstaan. Uit observaties van kinderen tijdens dit soort activiteiten komt naar voren dat veel verschillende leerdoelen zo vanzelf aan bod komen, zoals ontwikkeling van concentratievermogen, probleemoplossend vermogen en eigen leerstijl, sociale vaardigheden, doorzetten en samenwerken (Van Poppelen, 2019).

2. Gebruik van verhalen en vrij tekenen

Prentenboeken en verhalen zijn bij uitstek geschikt om thema's te laten leven. Door voor te lezen, wordt verbeeldingskracht geprikkeld. Een laagdrempelige aanbod van voorlezen en tekenen tegelijkertijd (Walder & Zschokke, 2006) kan door kinderen in de kring hun stoel als tafel te laten gebruiken. Zo kunnen ze met de rug naar elkaar tijdens het voorlezen vrij tekenen, het liefst op een A6-kaartje met een zwarte roller- of balpen. Geef dus geen opdracht, laat de plaatjes niet zien en benadruk dat krassen ook mag, dat is ook tekenen en goed om op ideeën te komen. Dit zorgt voor verraste gezichten én veel opluchting bij onzekere tekenaars. Na afloop kunnen kinderen die willen, iets vertellen over hun tekening. Vermijd goedbedoelde, maar lege, algemene beoordelingen, zoals mooi of prachtig. Dat zijn namelijk esthetische waardeoordelen die concurrentie aanwakkeren en kinderen afhankelijk maken. Probeer in plaats daarvan in te gaan op de inhoud of hoe iets is ontstaan. Waardeer vooral de moeite die gedaan is, ook bij een krastekening. Interessant om te kijken of het thema terugkomt of vertellen kinderen over iets heel anders? Is dat erg? Hoor je iets over eerdere thema's terug (incubatietijd) en wat zegt dat over de eigengemaakte kennis of behaalde leerdoelen? Kijk eens wat er gebeurt met de teken- en schrijfvaardigheden van de kinderen als je dit wekelijks herhaalt.

3. Kijken denken doen

Een thema rijk illustreren kan door gebruik van goede foto's uit de echte wereld. Dan gaat het bij kinderen leven. Maak bij de start van een nieuw thema een fotowand, zo breed mogelijk rond het thema. Leg een beeldenlexicon hiervoor aan: een map vol sprekende

kleurenfoto's uit kranten zoals *De Volkskrant*, *Het Parool* of *Trouw*. Gedurende het jaar kan je foto's verzamelen die kinderen aan kunnen spreken. Kijk pas later bij welk thema het past. Zo beperk je jezelf niet maar werk je al op komende thema's vooruit. Ook passen foto's soms ineens bij thema's waar je het in eerste instantie niet verwachtte. Foto's zijn waardevol als het gaat om kijken hoe iets er precies uit ziet. Bij het bekijken en bespreken van foto's met kinderen gaat het niet om goed of fout maar om interesse of herkenning oproepen en vooral om diversiteit te laten zien. Goed voor taalontwikkeling en betrokkenheid. Noteer uitspraken van kinderen en voeg ze bij de fotowand. Met het kijken en praten over foto's kan je een creatieve activiteit opstarten. Nodig kinderen regelmatig uit om te proberen iets uit de echte wereld na te tekenen, want dan gaan ze beter kijken. Dit is natuurlijk moeilijk, maar met oefenen en doorzetten trainen ze deze vaardigheid en kunnen ze leren van elkaar. Een ander voorbeeld is om eerst samen te kijken naar bv verschillende dieren en dan ijzerdraad en aluminiumfolie aanbieden, met later touw of papierplakband als verdiepmateriaal. Door de foto's komen kinderen op ideeën, worden de 'lades' in het hoofd (aan)gevuld en kunnen ze met inspiratie aan de slag. De koppeling naar de creatieve activiteit kan als een uitnodiging worden geformuleerd. 'Wat kan je allemaal met ijzerdraad en aluminiumfolie? Misschien heb je zin om ook een beest te maken of krijg je een ander idee. Ik ben benieuwd wat jullie allemaal ontdekken.' Voor jonge (en ook oudere) kinderen is het materiaal verkennen een belangrijke eerste stap en biedt toeval de ruimte voor eigen ontdekkingen en creaties die niet vooraf bedacht waren. Dit is een belangrijk kenmerk van een creatief proces: het loopt niet lineair van A naar B. Toch is deze werkwijze zeker niet vrijblijvend. Er zijn duidelijke regels: respect voor het materiaal en gereedschap en respect voor elkaar. Het is ook niet onbelangrijk wat kinderen maken: aan hun betrokkenheid en de diversiteit van de resultaten wordt duidelijk hoe rijk het proces was, hoeveel autonomie, doorzettingsvermogen, samenwerking en eigen ideeën en oplossingen naar voren komen, kortom 21st Century Skills. Het gaat hierbij dan ook niet om wie de mooiste heeft gemaakt, maar om wie er lang of intensief aan iets heeft gewerkt, wellicht zelfs zonder blijvend eindresultaat.

Met thema's werken als vertrekpunt

Het gaat niet zomaar om het bedenken van leuke activiteiten die passen bij een thema. Dit gaat veel verder dan knutselen of iets moois maken. Zelf ontdekken is voor het brein essentieel (Mieras, 2009). Het gaat erom kinderen kennis te laten maken met veel verschillende mogelijkheden en zelf oplossingen te laten bedenken, dat is de essentie van creativiteit. Een creatieve activiteit begeleiden vraagt een observerende en faciliterende houding van een leerkracht. Een les over een thema kan verdiept worden door een aansluitend materiaal aanbod zonder opdracht, eventueel met een instructie over een techniek. Kinderen kunnen technieken ook goed aan elkaar leren, ze zijn elkaars eerste pedagoog (Edwards, Gandini, & Forman, 1998).

Een creatieve sfeer in een klas rondom een thema ontstaat met een focus op het doen en ontdekken in plaats van het product. Om weg te komen van dertig dezelfde werkjes is het een goede instap om regelmatig creatieve activiteiten aan te bieden zonder eindresultaat. Bijvoorbeeld loose parts, sensomotorisch spel met bijvoorbeeld maïzena of ijsstokjes en wasknijpers, of natuurschilderijen die steeds hergebruikt wordt. Schrijf enkele opvallende uitspraken op van kinderen terwijl ze bezig zijn, eventueel met foto's erbij. Hiermee wordt leren zichtbaar (Hattie, 2014). Soms voelen volwassenen zich verantwoordelijk voor mooie eindresultaten van kinderen, maar het is belangrijker dat het eigenaarschap van kinderen centraal staat, dat ze veel ervaringen opdoen en trots zijn op wat ze zelf hebben ontdekt. Zorg dus regelmatig voor een uitnodigend verrassend aanbod van bijvoorbeeld twee materialen en verwacht het onverwachte.

Do's en don'ts

- In plaats van vormen voorknippen, knip materiaal klein, in diverse maten zodat het voor kinderen tot de verbeelding spreekt en hanteerbaar is (zoals karton, hout, stof, piepschuim, schuimstof, kippengaas).
- In plaats van iedereen dezelfde auto te laten knutselen van een wc rol, laat kinderen met plasticauto's door de verf eigen sporen maken, documenteer het proces, hun uitspraken en het plezier.
- In plaats van kleurplaten printen, laat kinderen zelf met een zwarte stift tekenen en kopieer de tekeningen op bijvoorbeeld A3 om daarop bijvoorbeeld door te schilderen.
- In plaats van allemaal dezelfde zonnebloem plakken, laat kinderen die dat willen een zaadje planten en het proces volgen, water geven, kijken, tekenen, schilderen.
- In plaats van een al geknutseld voorbeeld van de juf, laat tien verschillende foto's uit de echte wereld zien en ga hierover in gesprek.
- In plaats van de hele klas hetzelfde te laten maken, bied twee tot vier verschillende werkstations ter keuze aan. Zoek goede balans in aanbod met en zonder resultaat en meer en minder begeleiding, bijvoorbeeld spel met knopen, samen verven op een groot doek, een tekentafel met foto's om na te tekenen of een zandtafel gevuld met tien kilogram rode linzen.

Literatuurlijst

- Begrijpen met je handen, 2012, A. Wetering en S. Plamper
- Van ons -voor hier, Masterproject Master Kunsteducatie, 2011, H. Saaltink
- Sehreise, 2006, E. Walder en B. Zschokke
- Toeval gezocht, 2009, A. Huizingh, Mark Mieras e.a.
- Wij en de wereld, 2019, M. Zaat, uitgave St.Taalvorming
- Teaching children to draw, 2010, M. en B. Wilson
- Zoek de ruimte, 2009, J. Velsersboer, M. Levering en M. Nooi
- Beeldend werken met jonge kinderen, 1966, T. Cortel, R. Augustyns
- De honderd talen van kinderen, 1998, C. Edwards, L. Gandini en G. Forman
- Leren zichtbaar maken, 2014, J. Hattie
- Wow!, 2019, Kunstbeweging Emmen, E. v. Poppelen, H. Radersma e.a.